

ĮVADINIS ŽODIS

Po iškilmingai sutikto Lietuvos vardo pirmojo paminėjimo, reikšmingumu nė kiek nenusileido ir kiti – 2010 – metai. Susipynė net dviejų geopolitine prasme Lietuvai ypač svarbių batalijų sukaktuvės – liepos 13 d. sukako 750 metų nuo Durbės, o liepos 15 d. – 600 metų nuo Žalgirio kautynių. Negalima būtų teigti, kad istorikai nebuvo aptarę Durbės mūšio ir po jo vykusių procesų svarbos Lietuvos valstybės istorijai. Tačiau net kelių dominančių sankloda Žalgirio mūšio kontekste (Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto asmuo, Žemaitijos klausimas, Vokiečių ordino grėsmės pašalinimas) ir dabar nustelbia 150 metų anksčiau įvykusias kautynes. Nedėkingai Durbės įvykių paminėjimui atsiliepė ir tai, kad vieną datą nuo kitos kalendoriuje skiria tik dviejų dienų intervalas. Be to, Lietuvos visuomenė labai dažnai kelia dirbtinai suformuluotą klausimą: ar žemaičių pergalė Durbės mūšyje neužgoš Lietuvos pergalės Žalgiryje? Ydingas yra pats tokio klausimo formulavimas. Jis ne tik trukdo šiuos įvykius bent jau retkarčiais paminėti kartu, bet ir neigiamai veikia istorinių tyrimų nuoseklumą. Neįmanoma suprasti samprotavimų, kad mūsų atminties kultūrai nors vienos iš minėtų datų paminėjimas būtų mažiau svarbus. Vis dėlto reikia pripažinti, kad gyvai labiau susiklosčiusios yra Žalgirio mūšio paminėjimo tradicijos. Durbės mūšio prasmės platesnę Lietuvos visuomenę pasiekia gal tik paskutiniu metu. Kaip galima tilta, formuojantį tokių jungčių galimybes, būtų galima įvardyti 2010 m. liepos 9–11 d. Durbėje įvykusius renginius, skirtus mūšio 750-osioms metinėms. Jų metu liepos 10 d., dalyvaujant Latvijos ir Lietuvos parlamentų vadovams Gundarui Daudzei ir Irenai Degutienei, buvo atidengtas paminklinis akmuo, kurio pastatymu rūpinosi Latvijos ir Lietuvos įvairių savivaldybių pareigūnai bei Kuržemės ir Žemaitijos visuomeninės organizacijos. Ypač prasmingi atidengimo metu ištarti I. Degutienės žodžiai: „...Jei ne žemaičių ir jiems į pagalbą perbėgusių kuršių ir estų pergalė Durbės mūšyje, kažin ar šiandien geografiniame žemėlapyje būtų žymimos Estija, Latvija ir Lietuva. Kažin, ar mūsų tautų nebūtų ištikęs giminingų prūsų likimas.“

Toks klausimas suformuluotas labai pamatuotai. Atsižvelgiant į XIII a. vidurio įvykių Pabaltijyje ir vidaus padėties Lietuvoje kontekstą, reikia pasakyti, kad žemaičių nuostata priešintis nukariautojams į tai traukiant ir Lietuvą, ir kitas baltiškąsias kiltis, sukėlė plačią pasipriešinimo bangą, apėmusią beveik visos rytinės Baltijos pakrantės teritorijas. Tokių plačių pasipriešinimo atvejų Lietuvos baltų kilčių istorijoje užfiksuota labai mažai, tad jau vien ši aplinkybė leidžia kalbėti apie Durbės mūšio išskirtinumą. Kita vertus, po pralaimimo pasipriešinimo į Žemaitiją ir į Lietuvos valstybę atsikėlė keletas kilčių, nenorėjusių ar negalėjusių gyventi pagal priešų jiems primestą tvarką. Nuo XIII a. 7–10-ojo dešimtmečių labai pasikeitė šių teritorijų visuomenės – į jas įsiliejo beveik visų baltiškųjų kilčių visuomenių atstovai. Jų nuo tada jau nebegalima mechaniškai apibūdinti žemaičiais ar lietuviais gentine prasme. Visi šie pokyčiai dabartiniuose istorijos tyrimuose kelia dar daug klausimų. Juos ir jų kontekstus nagrinėjo 2010 m. liepos 9 d., tų pat metų rugsėjo 24–25 dienomis Durbėje ir Telšiuose vykusios konferencijos. Pirmosios konferencijos pagrindinė organizacinė našta buvo užgulusi Latvijos universiteto istoriko doc. dr. Andrio Šnė, o antrosios –

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto istoriko doc. dr. Vacio Vaivados pečius. Tuomet ir gimė mintis parengti atskirą leidinį, skirtą Durbės mūšio ir jo kontekstų problematikai. Šioje knygoje žengiami pirmieji kryptingi žingsniai nustatant XIII a., tai reiškia siedintino ir su Durbės mūšio laikotarpiu, archeologinio paveldo apimtį Lietuvos muziejuose, ypač Žemaitijoje. „Alkos“ muziejuje saugomų radinių apžvalgą leidiniui parengė Dalia Karalienė. Durbės mūšio laikotarpio analizę, kurioje plačiai panaudojama archeologinių tyrimų metu gauta informacija, leidinyje pradeda Algirdo Girininko, Gunčio Zemčio ir Gintauto Zabielos straipsniai. A. Girininkas ir G. Zemītis šalia ginkluotės analizuoja ir to meto kovos taktikos problemas, o G. Zabiela didesnę dėmesį skiria galimai Jurgio pilies lokalizacijai. Ginkluotės bei kovos taktikos problemos aptartos ir Dainiaus Elerto straipsnyje, skirtame Durbės mūšio dalyviams iš Vokiečių ordino pusės. Pagrindinius pokyčius, vykusius žemaičių visuomenėje XIII a., aptaria Vacys Vaivada. Trijuose straipsniuose analizuojami skirtingų laikotarpių Durbės mūšio atgarsiai arba refleksijos. Marius Ščavinskas pagrindinį dėmesį sutelkia ties christianizacijos procesu, Egidijus Miltakis analizuoja šio mūšio interpretavimą Livonijos ir Prūsijos XIII–XVI a. šaltiniuose, o Aurelijus Gieda aiškina lietuviškosios visuomenės refleksijas į viduramžių mūšį.

Archeologų ir istorikų pateiktus tyrimus leidinyje papildė Šaltinių publikacijų skyrius. Jį įtraukdami pagrindinius Durbės mūšį aptariančius dokumentus, parengė D. Elertas ir E. Miltakis. Skyriaus sudarytojas pagrindiniu uždaviniu sau kėlė vienoje vietoje pateikti bent jau tuos šaltinius, kurie istorikams gali būti labiausiai reikalingi tolesniems Durbės mūšio tyrimams. Todėl dalis informacijos paimta ir iš ne taip seniai pasirodžiusių publikacijų. Tačiau ir čia yra pirmą kartą lietuvių kalba publikuojamų versmių, tarp jų ir D. Elerto parengta tarp 1320–1332 m. sukurta *Eriko kronika*.

Tradiciškai Acta Historica Universitatis Klaipedensis struktūroje išlieka Recenzijų ir Klaipėdos universitete vykusių mokslo renginių apžvalgos – Mokslinio gyvenimo – rubrikos.

Tomo sudarytojas ir straipsnių autoriai nuoširdžiai dėkoja vertėjams: L. Servaitei, V. Bērziņš, V. Safronovui ir S. C. Rowell. Tikimės atidaus skaitytojo, kuriam įdomi XIII a. Lietuvos ir Baltijos regiono istorija, žvilgsnio.

Doc. dr. Vacys Vaivada